

YÖRÜKÂN, Yusuf Ziya

mesi ve Değerlendirilmesi (1996, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü) ve Murat Memiş *Yusuf Ziya Yörükân'ın Kelâm Alanındaki Çalışmaları* (1999, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü) adıyla yüksek lisans tezi hazırlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd Tercümesi* (trc. Bekir Topaloğlu), Ankara 2009, tercüme edenin girişi, s. XXXI-XXXIII; Osman [Nuri] Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul 1977, V, 1963-1967; Yusuf Ziya Yörükân, *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar* (haz. Turhan Yörükân), Ankara 1998, hazırlayanın girişi, s. 3-40; a.mlf., *Ebû'l-Feth Şehrîstânî: "Mîl ve Nihal" Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme ve Mezheplerin Tetkikinde Usûl* (haz. Murat Memiş), Ankara 2002, hazırlayanın girişi, s. IX-XVII; a.mlf., *Müslüman Coğrafyacıların Gözüyle Ortaçağ'da Türkler* (haz. Mehmet Şeker v.dğr.), İstanbul 2004, hazırlayanların girişi, s. 15-19; a.mlf., *İslâm Akaid Sisteminde Gelişmeler* (haz. Turhan Yörükân), İstanbul 2006, Murat Memiş'in girişi, s. 17-27; a.mlf., "Dini İnkılâp ve İslâhat Hakkında", *İslâm-Türk Ansiklopedisi Mecmuası*, II/ 73, İstanbul 1947, s. 9-10; Hilmi Ziya Ülken, "Yusuf Ziya Yörükân (1887-1954)", *AÜİFD*, III/1-2 (1954), s. 89-91; Yaşar Kutluay, "Yusuf Ziya Yörükân'ın Makaleleri", a.e., III/1-2 (1954), s. 93-95; Yavuz Köktaş, "Yusuf Ziya Yörükân ve İslâm Dini Tarihi Adlı Eserdeki Hadis ve Sünnetle İlgili Düşünceleri", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, IV/2 (2004), s. 75-93; Metin Yurdagür, "Arapkirli Hüseyin Avnî", *DİA*, III, 330.

TURHAN YÖRÜKÂN

YÖRÜKLER

Anadolu ve Rumeli'de yaşayan büyük Türkmen topluluklarının ortak adı.

Yörük kelimesi "yörü-mek" fiilinden -k ekiyle yapılmış bir ad olup "yürüyen" demektir; sözlükte "göçebe, göçerev, göçer" mânasına gelir. Yörük kelimesinin XIV. yüzyıldan itibaren ortaya çıkmış ve yaygın biçimde kullanılmış olması mümkündür. XV. yüzyılın birinci yarısında yaşayan Yazıcıoğlu Ali Efendi, efsanevî Türk Hükümdarı Olcay Han'dan söz ederken onun için "sahrânişin ve göçkuncü idi, yani yaban yurtlu ve yörüktü" der. Yine aynı müellif eserinin başka bir yerinde, "Ol memleketin sahraları ve bışeleri (meşe, orman) İğdir'den yörük eviyle doldu" diyerek yörüğün hangi anlama geldiğini ve Yazıcıoğlu Kara Osman'ın oğullarına, "Olmasın ki oturak olasız ki beylik, Türkmenlik ve yörüklük edenler de kalır" öğütünde bulunduğunun rivayet edildiğini bildirir. Burada adı geçen Kara Osman, sanıldığı gibi Osman Gazi olmayıp Akkoyunlu Beyliği'nin kurucusu

Karayülük Osman Bey'dir. Âşıkpaşazâde, Şah İsmâil'in dedesi Şeyh Cüneyd-i Safevî'nin Antakya ve Halep yörelerinde yaşayan Türkmen oymakları arasında dolaşmasını "yörük'te yörükren" şeklinde ifade etmiştir. Osmanlı kaynaklarından *Düstûr-nâme-i Enverî*'de, Oruç Bey *Târih*'inde ve Anonim *Tevârih-i Âl-i Osmân*'larda yörük adı yine aynı anlamda kullanılmıştır. Meselâ Giese'nin yayımladığı *Tevârih-i Âl-i Osmân* ile onu kaynak olarak kullanan eserlerde şöyle bir cümle yer alır: "Oğuz tâifesi kim vardır itikadlı idi, göçmel yörüklerdi". *Karamanoğulları Tarihi* müellifi Şikârî, Germiyan Hükümdarı Ali Şah'a (Şîr) Osman Gazi hakkında, "Aslı, cinsi yok bir yörük oğlu iken bey oldu" sözünü isnat ederek Osmanlı Devleti kurucusunu asil olmayan bir göçebenin oğlu şeklinde göstermek istemiştir.

Yörük kelimesi göçebe yaşayış tarzını gösterir biçimde kanunnâmelerde zikredilir. Fâtih Sultan Mehmed'in kanunnâmesinde şöyle bir madde vardır: "Koyunlu yerli ve yörük yayla ve kışla hakkın vermeye." Diğer bir kanunnâmede, "Yörükler evvelden yörüğü geldikleri yerde yörüyeler." Sancaklara ait kanunnâmelerde şu cümle çokça geçer: "Yerlide ve yörükte resm-i ganem iki koyuna bir akçedir." Anlaşılacağı üzere "yerli" kelimesi yörükün karşıtı olup "yerleşik hayata geçen" mânasını taşır. Yörük, Rumeli ve Anadolu'nun batı ve orta bölgelerinden başka doğu ve güneydoğu bölgelerinde yaşayan topluluklarla Suriye ve Irak'ta bulunan Türk oymakları için de kullanılır (yörükân-ı Haleb, yörükân-ı Dulkadiyye gibi). Yeni İl kanunnâmesindeki, "Zikrolunan nevâhide Dulkadiyye ve Halep Türkmenleri'nden ve gayri-den bazı yörük taifesi hariçten gelip bazı kurâ ve mezârî arazisinde ziraat edip, geri göçüp konup yörüklüğünde olurken, çoğu bir miktar yer ziraat etmekle onların gibi üzerlerine defter-i sâbıkta resm-i caba ve bennâk kaydolunmuş yörük, yörük olduğu haysiyetten mademki yörük-lükten feragat edip temekkün ihtiyar etmeye" şeklindeki kayıt bu konuda açıklayıcıdır. Yörük adı Kızılırmak'ın doğusunda ve güneydoğusunda kalan yörelerde bilinmez. Oralarda bu mânada aşiret ve göçer kelimeleri kullanılır. Son zamanlarda aşiret kelimesinin bilhassa Güney Anadolu'da hem çoğul hem tekil anlamda yörük adı yerine kullanıldığı görülür. "Evimize bir aşiret geldi", "Evimize bir yörük geldi" demektir (bk. AŞİRET). Osmanlı tahrir kayıtlarında Anadolu, Suriye ve Irak'ta yaşayan

bütün Türk toplulukları yörük adıyla nitelendirilirken Halep Türkmenleri, Dulkadir ulusu, Yeni İl ve Bozulus, varlıkları sona erinceye kadar resmî dilde daha çok kavim adları olan Türkmen adıyla anılmıştır. Hatta Orta Anadolu'ya ve batıya gelen oymaklar yerleştikten sonra da bugüne kadar Türkmen olarak anılagelmıştır. Bundan dolayı adı geçen topluluklarla XVII. yüzyıldan önce Çukurova'da yaşayan oymakları yörük adının dışında tutmak gerekir. Ulu-yörük, Atçekenler ve Karacakoyunlular dışında diğer yörük toplulukları Ankara yörükleri, Bolu yörükleri gibi yaşadıkları yörelerin adlarıyla anılır.

Sivas, Tokat, Amasya ve Kırşehir yörelerinde yaşayan büyük bir topluluğa Ulu-yörük denir. Bu topluluk Yüzdepâre, Ortapâre ve Şarkpâre diye üç kola ayrılır. Bu kümeleri teşkil eden oymaklar da bölük adını taşır. Bölüklerin hepsi XVI. yüzyılın başlarında kışlaklarında çiftçilik yapmaktaydı. Söz konusu teşkilâtın İlhanlılar devrinde kurulmuş olması muhtemeldir. Bölüklerden bazılarının Moğol menşinden geldiği anlaşılır. Ulu-yörük'ü meydana getiren bölükler İlbeyli, Çepni, Ak Salur, Akkuzulu, Gerampa, Gökçeli, Şerefeddinli, Çungar (< ca'ungar = sol kol), Çavurcu, Ustaçalı (Ustaçlı), Dodurga, Turgutlu, Akçakoyunlu, Karakeçili, İnallı, Özlü, Alibeyli, Kuzugüllü, Karafakihli, Kırıklı, Bollu, Çaponlu, Tatlu ve Kulağuzlu'dur. Bunlardan Kırşehir yöresinde oturan Karakeçililer'in önemli bir kısmı Eskişehir yöresine göçerek orada yerleşmiştir. Bazı Karakeçili obaları da batıya gidip Balıkesir yöresinde yurt tutmuştur. Ünlü Karakeçili halılarını dokuyan Balıkesir yöresinde oturan bu obalardır. Yine bu bölüklerden Akçakoyunlular'dan bazı obalar da Balıkesir yöresine gelip yerleşmiştir. Ulu-yörük oymakları sonraları kışlaklarında tamamen yerleşik hayata geçmişlerdir. Atçeken oymakları ise Karaman ilinde bulunmaktaydı. Atçekenler eski zamanlardan beri soy atlar yetiştirdikleri ve devlete vergi olarak bu atlardan verdikleri için bu adla anılmışlardır. Atçekenler Akşehir, Koçhisar, Karaman ve Ereğli arasındaki geniş bozkırda yaşıyordu. Bu kesim Turgut, Eski İl ve Bayburt adlı üç idarî birime ayrılmıştı (bk. ATÇEKEN).

II. Bayezid devrinde altı yöreye ayrılan İçel'de de önemli yörük oymakları vardı: Bozdoğan (Silifke), Yıvalı-Yuvalı (Anamur), Oğuz Hanlı (Anamur), Bozkırlı (Taşlık Silifke), Hoca Yunuslu (Gülнар), Beydili (Gülнар), Şamlı (Taşlık Silifke). İçel, Osmanlı devrinde bitmez tükenmez bir insan kay-

nağı olmuştur. Buradan komşu yörelere her asırda göçler yapılmış, bu göçler çeşitli sebeplerle oralarda zayıf düşmüş Türk nüfusunu güçlendirmiştir. Kıbrıs'ın fethinden sonra İçel yöresinden zaman zaman bu adaya göçmen gönderilmiştir. Ankara yöresinin de hemen her tarafında yarı göçebe ve çoğu az nüfuslu oymaklar mevcuttu. Ankara sancağının Kasaba kazasında Yaylalı, Aziz Beyli, Karakeçili, Tosboğa, Beypazarı, Sivrihisar ve Sultanönü kazalarında Uluyörük'ten bir kol yaşamaktaydı. Bu kolun önemli bir kısmını Gençli oymağı meydana getiriyordu. Kütahya kesiminde özellikle bu sancağın Denizli yöresinde kalabalık bir yörük topluluğu yaşıyordu. Bu topluluğu meydana getiren oymaklar şunlardır: Kayı, Akkoyunlu, Bozguş, Kılcan, Akkeçili, Kaşıkçı, Toylu Müsellemânı, Aşşar, Alayuntlu. Bu oymaklardan Akkoyunlu'nun (Afyon) Karahisar'da büyük bir kolu görülmektedir. Yine Karahisar yöresinde nüfusu çok Karakoyunlu adlı bir oymak vardır. Bu oymaklarla Akkoyunlu ve Karakoyunlu elleri arasında kabilevi bir münasebetin mevcudiyetine dair bir karîne yoktur. Menteşe (Muğla vilâyeti) sancağında yarı göçebe bazı oymaklar bulunuyordu. Bunlardan bazıları şunlardır: Kayı, Horzum (Orta Asya'daki Hârizm'den), Kızılca Yalın (?), İskender Bey, Kızılkeçili, Oturak Barza, Göçer Barza ve Güne Barza. Kızılkeçililer ile Horzumlar'dan önemli kollar XIX. yüzyılda kuzeye doğru göç etmişlerdi. Kızılkeçililer bugün Balıkesir ve Bursa vilâyetlerinde birçok köyde meskûndur. Horzumular'a gelince onların da Aydın, Manisa (Alaşehir de dört köyde), Bursa ve Afyonkarahisar (Dinar) vilâyetlerine bağlı köylerde yaşadıkları tesbit edilebilmektedir. Bunlardan bazı obalar XIX. yüzyılda Çukurova'ya göç etmiştir. Aydın bölgesinde de XV ve XVI. yüzyıllarda Karacakoyunlu adlı bir yörük topluluğunun yaşadığı dikkati çeker. Bu topluluk çok küçük oymaklardan meydana geliyordu. İçinde Tarucular (Darıclar), Elliciler, Çullular gibi bazı büyük oymaklar da vardı. XV ve XVI. yüzyıllarda pek çoğu yarı göçebe bir durumda olan yörüklerin önemli bir kısmı zamanla yerleşik hayata geçmiştir. Henüz yerleşemeyenler XIX. yüzyılda Çukurova, İçel, Teke (Antalya), Aydın, Saruhan ve Karesi yörelerinde toplanmışlardı.

Çukurova'da yaşayan yörüklerin başında Bozdoğan boyu ile Melemenci (Mene-menci), Karahacılı, Kürkçülü, Tekeli, Alâddinli (Alâeddinli), Keşşafî ve Yolalıroğlu adlı obaları en başta saymak gerekir. Bunlar İçel'den gelmişlerdi. Bozdoğan ve obaları

aynı zamanda en kalabalık ve en varlıklı oymaklar arasında yer almıştı. XVII ve XVIII. yüzyıllarla XIX. yüzyılın ilk yarısında Orta Anadolu'dan çok sayıda yörük ve Türkmen oymağı Batı Anadolu'ya göç ederek orada yurt tutmuştur. Yine aynı asırda Aydın yöresinde yaşayan birçok oymak da Teke ve İçel sancağı yoluyla Çukurova'ya göç etmiştir. Çukurova'da Aydınli denilen bu oymaklar şunlardır: Honamlı, Sarıkeçili, Tellibolacalı, Haytalı, Harmandalı, Bahşiş, Karakeçili, Horzum, Karakoyunlu. Bunlardan bazılarının Antalya, Aydın ve başka yörelerde kolları vardır. Teke yöresindeki en tanınmış oymaklar ise Hayta (Beyşehir yöresindeki Anamus dağlarında yaşarlar) on iki obadan meydana gelmiştir. Büyük bir oymak olan Haytalar'ın bir kolu Aydın yöresinde, diğer bir kolu Çukurova'dadır. Hayta, XVIII. yüzyıl ile XIX. yüzyılın ilk yarısında paşaların hizmetinde bulunan bir tür askerî birliğin adıdır. Birliğin kumandanına Haytabaşı deniliyordu. Honamlı (dokuz obası vardır), Farsak-Varsak (oymağın ana kolu Kozan Kadirli yöresindedir; bir kol da Aydın yöresinde yaşamaktadır; Antalya'daki Farsaklar üç obadan teşekkül etmişti), Karakoyunlu (yedi obası vardır; bu oymağın bir kolu İçel'de yaşamaktadır), Eskiörük (yedi obası vardır), Yeni Osmanlı (yedi obası vardır), Saracılı / Sıraçlı (dokuz obası olup Akseki yöresindeki Göktepe yaylasında yayılır) ve Sarıkeçili (Anamus dağlarında yaşamaktaydı; dört obası vardır, başka yerlerde de kolları görülmüştür). XIX. yüzyılın ikinci yarısında Aydın, Saruhan ve Karesi'de yaşayan yörük oymaklarından en önemlileri şunlardır: Karatekeli (İzmir yakınlarında, Karesi, Aydın ve Saruhan yörelerinde), Hayta (Aydın yöresinde büyük bir oymaktır), Saçıkaraklı, Karaçakal, Bulacalı (Aydın yöresinde), Kaçar (Aydın, Söke), Horzum, Gökmûsâlî (Saruhan), Kızılkeçili, Sarıtekelî (Nazilli-Denizli arasında), Burhanlı (Karesi sancağında birçok köyde yerleşmiştir), Eskiörük, Harmandalı, Kocabeyli (Aydın ve Bursa sancaklarında), Kılaz (Karesi sancağının birçok köyünde), Kubaş (büyük bir oymak olup Karesi'de yerleşik hayata geçmiştir), Yağcibedir (Karesi sancağının Sındırgı, Kepsut, Bigadiç, Ayazment kazalarına bağlı köylerde yerleşmiştir).

Anadolu'da bulunan yörükler, XV ve XVI. yüzyıllara ait tahrir defterlerine göre yarı göçebe bir hayat tarzı içindeydiler. Bu yörükler umumiyetle kışlaklarında çiftçilik yapmakta ve yaylaklarında hayvanlarını otlatmaktaydı. Yörüklerden toprağı olmayan oymaklar bu yüzyıllarda çoğunlukta değil-

di. Çiftçilik yapmayan yörüklerin önemli bir kısmı Toros dağlarında yaylaya çıkardı. Bunlar kışın deniz kıyısına veya denize yakın yerlere inerek çadırlarda yahut taştan yapılmış evlerde kışı geçirirlerdi. Bu yörükler daha çok keçi yetiştirirdi; davarlarından elde ettikleri yağ, peynir kıl ve gönü satarlardı. Yün dokumacılığı yaygındı. Yağcibedir, Karakeçili, Yuntdağı yörüklerinin dokudukları halılar bugün de kıymetli halılar arasında yer alır. Alanya (Alâiye) yörüklerinin iktisadî hayatı hayvancılıktan çok ticarete dayanıyordu. Bu yörükler develeriyle Koçhisar gölüne gidip tuz satın alıyorlardı.

Türk oymaklarının devlet karşısındaki durumuna gelince, devlet onlara zengin gelir getiren reâyâyâ mensup topluluklar gözüyle bakıyordu. Osmanlı Devleti, XVI. yüzyılda oymaklara mensup gençlerden askerî birlikler teşkil ederek hizmetinde kullanmaya ihtiyaç duymamıştır. Bu ihtiyacı XVII. yüzyılın sonlarındaki savaşlarda ortaya çıkmıştı; bunlar Avusturya ve müttefikleriyle yapılan savaşta istihdam edilmişlerdi. Aslında Osmanlılar, kendi hâkimiyetleri öncesinde dirlik sahibi olan oymak mensuplarını yerlerinde bırakmışlardı. Tımar, zeâmet ve bazan has tasarruf eden bu kişilerin çoğu eski boy beylerinin, yüksek hânedan ve ailelerin çocuklarıydı. Oymaklar malî bakımdan önemli bir ünite teşkil ettiklerinden bunların bulunduğu yerlerde kadılık ve sancaklar kurularak idarî ve malî bir teşkilât meydana getirilmişti. Aydın yöresindeki Karacakoyunlu topluluğu ile Ankara yörükleri idarî bakımdan kaza statüsündeydi.

Halep Türkmenleri XVI. yüzyılın sonlarından itibaren Halep eyaletinin sancakları arasında yer almıştır. Sivas'ın güneyinde şimdiki Kangal ilçesinde oluşturulan Yeni İl önce eminler, ardından voyvodalar tarafından yönetilmiştir. Oymak topluluklarının voyvodalarına Türkmen ağası da deniliyordu. Diyarbakir bölgesindeki Bozulus'a Kanûnî Sultan Süleyman devrinde idarî bir şekil verilmemişti. Bu ulus, XVII. yüzyılın başlarında dağılarak Batı yörelerine geldiğinde oralarda idarî ve malî teşkilâtın içine alınmıştı. Oymakların hem idarî teşkilât içine alınması, hem de bunun dışında bırakılanlarının padişaha ve aile mensuplarına ait haslara bağlanması bu anlamda önemlidir. Aydın yöresindeki Karacakoyunlu topluluğu ile Menteşe, Kütahya, Hamîd ve Teke sancaklarında yaşayan yörükler padişahların "has raiyetleri" idi. Atçeken topluluğu II. Selim'e kadar şehzadelerin hassı idi. Yalnız Ankara

YÖRÜKLER

yörüklerinin vergileri Ankara sancak beyine aitti. Halep Türkmenleri vâlide sultanların paşmaklık hassasını teşkil ediyordu. Yeni İl'in geliri ise ilk önce Kanûnî Sultan Süleyman'ın annesinin, daha sonra da III. Murad'ın annesi Nurbânû Sultan'ın Üsküdar'da yaptırdıkları hayrata vakfedilmiştir.

Oymaklardan alınan vergiler onların iktisadî faaliyetlerinin tarzına ve derecesine göre değişik bir görünüm arzeder. Bununla beraber hepsinde ortak olan bazı vergiler vardır. Bunlar âdet-i ağnâm, resm-i arûsâne, bâd-ı hevâ ve resm-i yavadır. Âdet-i ağnâm (koyun vergisi) iki koyuna 1 akçedir. Gerdek akçesi de denilen resm-i arûsâne evlenen kızdan veya kadından alınmaktaydı. XVI ve XVII. yüzyıllarda kızdan 60, kadından 30, bazan 40 akçe tahsil ediliyordu. Bu umumi vergilerden başka oymakların kendi ekonomik faaliyetleriyle geleneklere bağlı bazı özel vergiler de vardı. Oymaklar arasındaki vergi mükellefleri yerleşik reâyâda olduğu gibi mücerret ve hâne diye ikiye ayrılır. Mücerret bekâr olup baba ocağında oturan, kazanca sahip mükellefe denilmektedir. Hâne ile de toprağı veya davarı olan aile reisleri kastedilirdi. Birçok yörük topluluğunda imam ve müezzin gibi din görevlilerinden başka müderris ve fakihler de görülmektedir. Bunlar vergiden muaftı; çok yaşlılar (pîr-i fânî), gözleri görmeyenler, sağır ve akıl hastalarından da vergi alınmazdı.

Anadolu dışında Rumeli kesiminde de yörükler özellikle yerleşme tarihi açısından önemli rol oynamıştır. Osmanlılar sürgün olarak Rumeli'ye gruplar halinde yörük yerleştirmiştir. Bu sürgünlerle ilgili sadece bir iki olay vekâyî'nâmelere aksetmiştir. Yıldırım Bayezid, Saruhan'daki yörükleri tuz yasağına riayet etmedikleri bahanesiyle Filibe yöresine göçürmüştü. Saruhanlı denilen bu topluluğun başında Paşa Yiğit Bey bulunuyordu. Paşa Yiğit daha sonra Yıldırım Bayezid'in en tanınmış kumandanları arasında yer almıştır. Yine aynı hükümdar zamanında Timur istilâsı üzerine Anadolu'dan Rumeli'ye pek çok insan gitmiştir. *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*'da bundan dolayı Rumeli'nin şenlendiği belirtilir ve, "Eğer soruverecek olurlarsa Rumeli'nin aslı Anadolu'dandır" denilir. Yıldırım Bayezid'in oğlu Çelebi Sultan Mehmed yine Filibe dolaylarına İskilip yöresinde yaşayan Moğol kalıntısı Tatarlar'ı göçürmüştü. Çelebi Mehmed'den önce Emîr Süleyman veya Mûsâ Çelebi'nin yahut babaları Yıldırım Bayezid'in Tatarlar'dan başka bir zümreyi Rumeli'ye geçir-

miş olduğu tesbit edilebilir. II. Murad ve Fâtih Sultan Mehmed döneminde Rumeli'ye sürgün gönderildiğine dair vekâyî'nâmelerde bilgi yoktur. Yalnız II. Bayezid'in tehlikeli bir isyan çıkaran Safevî taraftarı Tekeliler'den (Antalya yöresi köylüleri) İran'a gitmeyip ele geçenleri Mora yarımadasına sürdüğü bilinmektedir. Tahrir defterlerinde birçok yörük oymağının Rumeli'ye yollandığına dair bilgilere rastlanır.

Osmanlı Devleti, Rumeli'ye sürdüğü yörük topluluklarını yardımcı askerî birlikler halinde teşkilâtlandırmıştır. Fâtih Kanunnâmesi'nde "Kânûn-ı Yörükân" bahsinde bu teşkilât hakkında bilgi verilmiştir. Bu bilgilere göre yörük kollarının her birine mensup yirmi dört neferden biri eşkinci, üçü çatal, yirmisi yamak sayılmıştır. Eşkinci sefere giden demektir. Eşkinci cebelü olup sefere katıldığında gönderi (karğı), kılıcı, yayı ve kalkanı yanında buluncaktır. On eşkincinin sefer esnasında bir orta beygirleri ve bir çadırları vardır. Üç kişi olan çataların görevi kesin biçimde tesbit edilememektedir. Çatal, eşkincinin yardımcıları veya yedek kadrolarını ifade etmiş olabilir. Yamaklar ise eşkinciye para verip onun sefere gitmesini sağlamaktaydı. XVI. yüzyılda bunlardan her biri sefere gidecek eşkinciye 50 akçe vermekle mükellefi. Yamaklara bundan dolayı "ellici" de denilirdi; ancak sefer dışında bu para verilmiyordu. Yamaklar da bu parayı ettikleri ürünü veya yetiştirdikleri hayvanları satarak temin ediyorlardı. XVII. yüzyılın başlarında bu takım otuz kişiden oluşmuş ve ocak adıyla anılmıştır. Otuz kişilik bir ocakta beş eşkinci vardı, kalan yirmi beş kişi de yamaktı. Bir yörük birliğinde birçok ocak mevcuttu. Yine Fâtih Kanunnâmesi'nde eşkinci, çatal ve yamakların mîrî için arpa ve saman nakli ile hisar yapmaktan ve diğer avâzır hizmetlerinden muaf tutuldukları yazıldığı gibi eşkincinin eşkin ettiği (sefere gittiği) yılda sâlârlık (üründen alınan hisse) vergisini vermeyeceği de kaydedilmiştir. Ayn Ali Efendi eşkincilerin seferlere gittikleri yıllarda âdet-i ağnâmı da vermediklerini belirtir. Yörük birliklerinin başında subaşıl原因 bulunuyordu. Subaşıl原因ın vazifesi birliğin varlığını, teşkilâtını, korumasını sağlamak ve görev yerine iletmektir. Eğer hizmete tayin edilenlerden gelmeyen olursa subaşıl原因 onları merkeze bildirirlerdi. Vazifelerinde kusuru görülen subaşıl原因 cezalandırılırdı. Subaşı dışında idareci olarak çeribaşıl原因na rastlanır. Bunların sayısı her birlikte farklıydı.

Yörük birliklerinin vazifelerine gelince bunlar gemiler için ormandan ağaç kesmek, hisarların tamirinde bulunmak, top arabalarını çekecek mandaları sürmek, top güllerinin yapımında ve taşınmasında hizmet etmek için demir madenlerine gitmek, köprü tamir etmek gibi işlere memur ediliyorlardı. Buna göre yörükler tamamen yardımcı askerî birlikler konumundaydı. Bunlar su yolu ile cami tamiri gibi askerlik dışı işlere de gönderiliyorlardı. Sefere gitmedikleri yılda bedel akçesi adıyla her ocaktan 600 akçe alınır, toplanan bedel akçesi hazineye yatırılırdı. Sefere "eşen" her eşkinci altı aylık azağını yanında taşımak mecburiyetindeydi. Bu birliklerin Ashtarhan (1569) ve Kıbrıs (978/1570) gibi uzak yerlere yapılan seferlere katılıp bazı istihkâm işleriyle görevlendirildiklerine dair kayıtlar vardır. Hizmetler bazan onlara ağır geldiği için istenilen yere gitmedikleri de vâkidir. Hizmete gitmeme karşılığında devlete para teklif ediyorlar veya celeplik yaparak yahut celep olduklarını ileri sürerek memur edildikleri işlerden kurtulmaya çalışıyorlardı. Emirleri dinlemekte ısrar edenler yakalanıp küreğe konulmak üzere İstanbul'a gönderiliyordu.

Rumeli yörüklerinin yedi yardımcı askerî birliği şunlardır: Kocacık, Naldöken, Ofcabolu, Selânik, Tanrıdağı, Vize, Yanbolu. Kocacık yörükleri güneyde Edirne'den başlayıp Kırklareli, Yanbolu, İslimye, Burgaz, Şumnu, Osmanpazarı, Varna, Silistre, Köstence yörelerindeki köylerde oturmaktaydı. Topluluğun adının nereden geldiği bilinmemektedir. 1543'te 132, 1584'te 179 ocak bulunduğu, bu sayıların 1609'da 168'e, 1642'de on sekiz ocağına düştüğü görülür. Bu birliğin Kıbrıs seferine (1570) katılmaya memur edildiğine, ardından Rudnik demir madeninde top gülleri imaliyle görevlendirildiğine (1572), fakat onların bu görevi yerine getirmekten kaçındıklarına dair bilgiler vardır. Kocacık yörükleri 984'te (1576) Bender ve Akkırman kalelerinin tamirine de gönderilmiştir. Naldöken yörüklerinin yurtları Bulgaristan'da olup bu ülkenin Tatarpazarı, Kızılağaç, Filibe, Yanbolu, Ahyolu, Şumnu, Çirmen, Varna, Aydos, Niğbolu, Hasköy, Kızanlık, Yenice-i Zağra ve Eskihişar Zağra yörelerinde oturmaktaydılar. 1543'te 196 ocak, 1603'te 243 ocak halinde teşkilâtlanmışlardı; toplam sayıları bu tarihte 6500 dolayındaydı. Bütün Naldöken yörüklerinin 1603'te 50.000 kişi olduğu tahmin edilmektedir. Fakat 1609'da Naldöken birliği 243 ocaktan 112 ocağına düşmüştür. Bu husus muhtemelen, uzun süren Avusturya savaşı ile Anadolu'

da çıkan isyanların yol açtığı olumsuz etkilerle ilgilidir. Ofcabolu yörükleri Üsküp'le İştîp arasındaki yörenin adından dolayı bu şekilde anılmışlardır. Bu bölgeye Mustafa ovası adının verildiği görülür. Ofcabolu yörükleri 1560'ta seksen sekiz ocaktı. Bu ocakların otuz biri İştîp, yirmi beşi Pirlape, on sekizi Üsküp, on dördü Ostrova yörelerinde bulunmaktaydı. Diğer ocaklar birer ikişer Yanbolu, Tatarpazarı, Tırnova, İhtiman, Filibe ve Silistre'ye dağılmış durumdaydı. Ofcabolu yörükleri birliklerin nüfusça en azı olup yine 1560'ta hizmettekilerin sayısı 2705'tir. 1565'te, Sigetvar seferi arefesinde diğer birliklerin ocak sayıları bildirildiği halde bunların hakkında bir bilgi bulunmaz. Sefer arefesinde Ofcabolu yörükleri Selânik yörükleri gibi su sığırı sevkıyla görevlendirilmiştir. 1573'te Dukakın sancağındaki demir madeninde top güllesi dökmeye memur edilmişlerdi. Ayn Ali Efendi de Ofcabolu yörüklerinin seksen sekiz ocaktan ibaret olduğunu yazmıştır.

Selânik yörükleri Rumeli kesimindeki grupların en büyüğüdür. Bu yörüklerin kalabalık kısmı Makedonya ile Teselya'da yaşamakta, az sayıdaki Selânik yörüşü de Bulgaristan ve Dobruca'da bulunmaktadır. 1543'te bu birlik 500 ocaktı. Bunlardan 117'si Yenişehir'de, altmışı Çatalca'da, kırk yedisi Avrathisarı'nda, otuz altısı Florina'da, otuz beşi Kalemeriye'de, otuz üçü Serfice'de, yirmi sekizi Ustrumca'da, yirmi altısı Silistre'de, geri kalanları da başka yerlerde oturmaktaydı. 1560'ta Selânik yörükleri 552 ocağa sahipti. Fakat XVII. yüzyılın başlarında diğer birliklerde olduğu gibi ocak sayısı kırk bire düştü. XVII. yüzyılın ikinci yarısında Evliya Çelebi, Selânik yörükleri hakkında bilgi verir, onların her yerde aranılan ve beğenilen aba ve şayak dokuduklarını yazar. Selânik yörükleri XIX. yüzyılın başlarında da varlıklarını sürdürmekte, Ustrumca, Drama, Serez ve diğer yerlerde yaşamakta, beyleri de Selânik'te oturmaktaydı. Selânik yörükleri 1558'de su yolu tamirine, 1565'te top arabalarına koşulacak mandaları sürmeye, 1572'de Selânik Kalesi'nin yapımına, ertesi yıl donanma hizmetine, 1575'te Navarin Kalesi'nin inşasına yollanmışlardı. 991'de (1583) İran seferine gitmeye çağırılmışlarsa da maddî imkânsızlıkları yüzünden bu sefere katılamamışlardır. Bunun üzerine Selânik yörüklerinin oturduğu yerlerin kadılarına hükümler gönderilip sefere gelmeyen eşkincilerden 600'er akçe alınması istenmişti. Selânik yörükleri Evliya Çelebi'ye de hepsinin seferlerde top çekmeye devam ettiğini söylemişlerdi.

Diğer bir büyük grup olan Tanrıdağı yörüklerinin adının nereden geldiği tartışmalıdır. Tanrıdağı yörükleri 1543 ve 1565'te 323 ocağa sahiptiler. XVII. yüzyılın başlarında Ayn Ali Efendi de aynı rakamı vermiştir. Bu yörükler çok yayılmış olup Kavala, Drama, Serez, Demirhisar, Rusçuk, Tırnova, Hezargrad, Niğbolu'da yoğun bir şekilde yaşarlardı. Fakat bir mühimme belgesinde Tanrıdağı yörüklerinde 987'de (1579) 419 Eşkinci Ocağı'nın bulunduğu bildirilir. 1543'te Tanrıdağı yörüklerinden altmışı Gümölcine'de, elli sekizi Yenice-i Karasu'da, kırk altısı Yenice-i Kızılağaç'ta, otuz üçü Drama'da, otuz ikisi Varna'da, on beşi Silistre'de, on üçü Tırnova'da, on ikisi Şumnu'da, kalanları da Bulgaristan'ın diğer yerlerinde yaşamaktaydı. Bunların eşkinci ve yamaklarının toplamı 1584-1591 yıllarında 16.835 kişi idi. Tanrıdağı yörüklerinin bütün nüfusunun 100.000 olduğu tahmin edilmiştir. 1575'te Bosna'daki demir madeninde gülle dökmelerinin istendiği, fakat oraya gitmedikleri, 1581'de aynı hizmet için tekrar görevlendirildikleri, 1583'te İstanbul surlarının tamirine çağırıldıkları, 1604'te Banaluka demir madeninde gülle dökmeye gönderildikleri bilinmektedir.

Vize yörükleri yörük yardımcı askerî birlikleri arasında sayıca en az olanıdır. Bunlar umumiyetle Paşa-ili (Paşa livâsı) sancağında yaşamaktaydı. 1543'te 105, 1557'de 106, 1565'te 105 ocak idiler. Bu ocaklardan yirmi üçü Hayrabolu'da, yirmi biri Vize'de, on ikisi Çorlu'da, on biri İncügez'de, dokuzu Kırklareli'nde (Kırkilise), sekizi de Edirne'de oturmaktaydı. Vize yörüklerinin ocak sayısı devlet idaresinin zayıflaması, isyanlar ve savaşlar yüzünden 1609'da altmış altıya, 1642'de otuz üçe düşmüştür. Bunlar 1565'te gemi hizmeti, 1569'da Ejderhan seferi, 1573 ve 1574'te donanma hizmetiyle, 1577'de Bender Kalesi'nin, 1584'te Edirne'deki Sultan Selim Camii'nin tamiriyle görevlendirilmişti. Yanbolu yörükleri 1565'te 126 ocak idi. Ayn Ali Efendi Yanbolu yörüklerini de listesine almakla beraber Vize yörükleri gibi Yanbolu yörüklerinin kaç ocak olduğunu bildirmemiştir. Yanbolu, Bulgaristan'da bir şehir olup Yeni Zağra ile Burgaz arasında, İslimye'nin güneyinde bulunmaktadır. Yanbolu yörükleri hakkında hiçbir defter olmadığından onların nerelere yayıldıkları bilinmemektedir. Bu yörükler de 1566'da Avusturya'ya açılan seferde hizmet etmeye çağırılmış, 1579'da Bosna'daki Baç demir madeninde top güllesi dökmekle görevlendirilmişlerdi. Onlar da Selânik ve Nal-

döken yörükleri gibi çağırıldıkları 1583'teki İran seferine katılamadıkları için nöbetçi eşkincilerden 600'er akçe istenmişti. Koçi Bey *Risâle*'sinde Rumeli'de evvelce 40.000 yörük ve müsellemler bulunduğunu, sefer oldukça onlardan nöbetleşe 5-6000 kişinin sefer mühimmatını gördüğünü bildirir. Yine Koçi Bey'e göre 1000 (1591) yılından sonra yörüklerin düzeni büsbütün bozulmuş ve yörüklerle müsellemler mukâtaaya bağlanmıştır. Bunun üzerine onların göreceği hizmetleri timar sahipleri görmeye başlamıştır. 1683'ten sonra Avusturya ve müttelikleriyle yapılan savaşlarda yörük birlikleri yeniden teşkilâtlandırılmış ve kendilerine evlâd-ı fâtihân adı verilmiştir. Bunlar Tanzimat devrinde 1845'te vergiye ve askerlik mükellefiyetine tâbi tutulmuş, daha sonra teşkilât tamamen kaldırılmıştır (bk. EVLÂD-ı FÂTİHÂN).

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 8, 23, 32, 40, 49, 51, 79, 98, 121, 153, 165, 272, 327, 337; Anonim *Tevârih-i Âl-i Osman* (nşr. F. Giese, haz. Nihat Azamat), İstanbul 1992, s. 5, 8; Yazıcızâde Ali, *Târih-i Âl-i Selçuk*, TSMK, Revan Köşkü, nr. 1390, vr. 27^{a-b}; Ayn Ali, *Kavânin-i Âl-i Osmân*, s. 42; Koçi Bey, *Risâle* (Aksüt), s. 26, 40; Şikâri, *Karamanoğulları Tarihi*, s. 140; Ahmed Refik, *Anadolu'da Türk Aşiretleri*, İstanbul 1930; Kâmil Su, *Balıkesir Civarında Yörük ve Türkmenler*, İstanbul 1938; M. Çağatay Uluçay, *XVII. Asırda Saruhan'da Eşkayalık ve Halk Hareketleri*, İstanbul 1944, tür.yer.; Hikmet Şölen, *Aydın İli ve Yörükler*, Aydın 1945; İbrahim Gökçen, *Saruhan'da Yörük ve Türkmenler*, İstanbul 1946; M. Tayyib Gökbilgin, *Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihân*, İstanbul 1957; Hikmet Çevik, *Tekirdağ Yörükleri*, İstanbul 1971; Ali Rıza Yalman, *Cenupta Türkmen Oymakları* (haz. Sabahat Emir), Ankara 1977, I-II; Mehmet Eröz, *Yörükler*, İstanbul 1991; Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri, Boy Teşkilâtı, Destanları*, İstanbul 1992; Halil İnalcık, *The Middle East and the Balkans under the Ottoman Empire Essays on Economy and Society*, Bloomington 1993, s. 97-136; Yörük, *Nomadenleben in der Türkei* (ed. A. Kunze), München 1994; Vahid Çabuk, "Yörükler", *İA*, XIII, 430-435; Barbara Kellner-Heinkele, "Yörük", *El²* (İng.), XI, 338-341.

FARUK SÜMER

YUGOSLAVYA

**Balkanlar'da
1990'lı yıllarda dağılan
federal devlet.**

Yugoslavya'nın (Güney Slavlar ülkesi) kuruluşu, bölgede Osmanlı döneminin resmen sona ermesiyle gerçekleşmiştir. Balkanlar'ın kuzeyinden güneydoğusuna kadar uzanan Yugoslavya'nın yüzölçümü 255.804 km² idi. Kuzeybatıda İtalya, ku-